

Фасій А. В.

<https://orcid.org/0009-0003-8857-5895>

Національний університет «Одеська юридична академія»

ЗМІСТ ПРАВА НА ПСИХІЧНЕ ЗДОРОВ'Я У СУЧАСНОМУ МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

Стаття присвячена комплексному аналізу змісту права на психічне здоров'я в контексті сучасного міжнародного права. Розкрито доктринальні підходи до концептуалізації психічного здоров'я як багатовимірного феномена, що охоплює не лише відсутність психічних розладів, а й стан емоційного, когнітивного та соціального благополуччя. Проаналізовано ключові міжнародно-правові акти, що формують зміст цього права. Особливу увагу приділено визначенню змісту права на психічне здоров'я та охарактеризовано його позитивні та негативні аспекти. Наголошено на обов'язку держави створити сприятливе середовище, гарантувати доступність та якість психіатричної і психологічної допомоги, запобігати дискримінації та втручанням, що порушують честь та гідність людини.

Досліджено взаємозв'язок права на психічне здоров'я з базовими правами людини, такими як право на охорону здоров'я, приватність, честь і гідність, що визначають аксіологічні та юридичні межі допустимого втручання у психічну сферу особи. Обґрунтовано, що його реалізація нерозривно пов'язана з правом на соціальний захист, належні умови життя та безпечно довкілля, оскільки соціальні ризики, економічна нестабільність і збройні конфлікти формують середовище психічного добробуту. Крім того, підкреслено зв'язок цього права із трудовими гарантіями, що охоплюють психологічну безпеку, запобігання професійному вигоранню та недискримінацію осіб із психічними розладами.

При дослідженні змісту права на психічне здоров'я в міжнародному праві було використано комплекс загальнонаукових і спеціально-юридичних методів, що забезпечили системність і глибину аналізу. Діалектичний метод застосовано для виявлення еволюції права на психічне здоров'я; формально-юридичний – для аналізу міжнародних актів та визначення нормативної структури цього права; системно-структурний – для розкриття внутрішньої побудови та змістовних елементів права на психічне здоров'я як комплексної категорії. Методи аналізу й синтезу використано при опрацюванні доктринальних підходів щодо визначення поняття «психічне здоров'я» та «право на психічне здоров'я».

Теоретичне значення дослідження полягає у формулюванні оновленого підходу до визначення змісту права на психічне здоров'я з урахуванням сучасних міжнародних стандартів та міждисциплінарних наукових висновків. Практичне значення полягає у можливості використання отриманих результатів для розробки стратегій захисту психічного здоров'я населення та удосконалення механізмів реалізації прав осіб із психічними розладами, що є нагальним питанням в умовах воєнних та поствоєнних трансформацій.

Ключові слова: право на психічне здоров'я, право на охорону здоров'я, психічне благополуччя, міжнародні стандарти, права людини, охорона психічного здоров'я, медичне право.

Постановка проблеми. Право на психічне здоров'я у сучасному міжнародному праві поступово трансформується з елементу права на охорону здоров'я у самостійний правовий феномен, що поєднує комплекс правових, соціальних та гуманітарних складових буття людини. Така еволюція зумовлена розширенням концептуального розуміння здоров'я, запропонованого Всесвітньою організацією здоров'я, відповідно до якого

воно трактується не лише як відсутність хвороби, а як стан повного фізичного, психологічного та соціального благополуччя особи [1].

Міжнародно-правові акти останніх десятиліть – зокрема, Конвенція про права осіб з інвалідністю 2006 року, рекомендації Ради ООН з прав людини, політичні декларації Генеральної Асамблеї ООН і ВООЗ – засвідчують тенденцію до нормативного поглиблення змісту права на психічне



здоров'я. Це право дедалі частіше розглядається крізь призму людської гідності, рівності можливостей, свободи від насильства, стигматизації та дискримінації, а також як невід'ємна складова сталого розвитку суспільства.

Актуальність проблематики зумовлюється також тим, що сучасні глобальні виклики – війни, тероризм, епідемії, кліматичні катастрофи, інформаційні перевантаження – безпосередньо впливають на стан психічного здоров'я суспільства. У цих умовах міжнародне співтовариство стикається з необхідністю переосмислення існуючих правових стандартів і формування нової парадигми міжнародно-правової охорони психічного здоров'я, у межах якої пріоритет надається превенції, реабілітації та створенню сприятливого соціально-психологічного середовища.

Попри значну кількість досліджень у сфері права на здоров'я, питання розширення змісту права на психічне здоров'я як самостійного об'єкта міжнародно-правового регулювання залишаються фрагментарно опрацьованими. Недостатньо визначеними є межі цього права, його співвідношення з іншими соціальними правами, а також механізми його ефективної реалізації у практиці міжнародних та національних інституцій.

Таким чином, аналіз тенденцій розширення змісту права на психічне здоров'я у сучасному міжнародному праві має не лише теоретико-доктринальне, але й практичне значення. Він сприяє поглибленню розуміння змісту сучасних стандартів прав людини, забезпеченню інтеграції міжнародних норм у національні правові системи та формуванню цілісної міжнародно-правової концепції охорони психічного здоров'я як ключового елемента безпеки людини.

Постановка завдання. Метою дослідження є комплексний аналіз процесу еволюції змісту права на психічне здоров'я у системі сучасного міжнародного публічного права.

Теоретична база. Окремі питання охорони права на психічне здоров'я стали предметом наукових досліджень таких авторів, як К.В. Роечко, яка аналізує психологічне благополуччя як інтегральний показник життєвої задоволеності та самоактуалізації; В.М. Оржеховська та О.Є. Блінов, які висвітлюють соціально-педагогічні механізми його забезпечення; М. Селігман, К. Ріфф, Е. Дінер, котрі сформувавши сучасні концепції психологічного благополуччя. Значний внесок у розробку правових аспектів охорони психічного здоров'я здійснили Р.О. Стефанчук, який досліджує категорію немайнових прав людини та прин-

ципи їхнього забезпечення. При цьому питання еволюції змісту права на психічне здоров'я залишається малодослідженим та потребує привернення уваги з боку науковців.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття «психічне здоров'я» у міжнародному праві формувалося як результат тривалої доктринальної та нормативної еволюції, що відображає перехід від виключно медичного тлумачення до комплексного міждисциплінарного підходу, інтегрованого у систему прав людини. Первинні підходи Всесвітньої організації охорони здоров'я репрезентували психічне здоров'я як елемент загального стану здоров'я людини. У преамбулі Конституції ВООЗ 1946 р. було закріплено, що «здоров'я» означає «стан повного фізичного, психічного та соціального благополуччя, а не лише відсутність хвороб чи фізичних дефектів» [1]. Це визначення суттєво вплинуло на подальше сприйняття психічного здоров'я як інтегрального виміру благополуччя людини, що виходить за межі виключно медичного підходу. Відштовхуючись від такої позиції, доречним є зазначити, що благополуччя постає результатом дії не ізольованих, а взаємопов'язаних біологічних, психологічних, соціальних та інших чинників, які формують цілісну та динамічну систему умов життя людини [2]. Для визначення рівня благополуччя передусім важливе значення має фізичний стан організму, рівень здоров'я, генетичні особливості та наявність або відсутність хронічних захворювань. Психологічні чинники охоплюють емоційну стабільність, стресостійкість, рівень самооцінки, мотивацію та здатність до адаптації. Соціальне середовище включає підтримку з боку родини, друзів, колег, відчуття значимості у суспільстві, умови праці, доступ до освіти, охорони здоров'я, соціальних послуг. Економічні умови – рівень добробуту, фінансова стабільність, житлові умови – також визначають можливості для розвитку та відчуття безпеки. Крім того, значний вплив мають культурні та інформаційні складові, у тому числі якість медіапростору, інформаційне та цифрове навантаження, доступ до достовірної інформації на ін.. Нарешті, макрорівневі фактори – політична стабільність, наявність конфліктів, гарантування прав людини, екологічні умови – створюють фундамент, на якому вибудовується індивідуальне благополуччя. Таке системне переплетення різних детермінантів формує складну багатовимірну конструкцію, що визначає рівень життєвого задоволення, психічної рівноваги та загального розвитку особи.

Подальша конкретизація підходів ВООЗ знайшла відображення у Плані дій у сфері психічного здоров'я 2013–2030, який визначає психічне здоров'я як «фундаментальний компонент загального здоров'я, тісно пов'язаний із соціальними чинниками, економічними умовами та правовими гарантіями» [3]. Це означало відхід від редукціоністської медичної моделі та визнання соціальних, економічних і правових факторів як рівнозначно важливих.

Революційним етапом стала Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю, яка остаточно змінила нормативне бачення психічного здоров'я, відкинувши підхід «розлади = непрацездатність» [4]. Документ вперше закріпив соціальну модель інвалідності та визнав психічні порушення як результат взаємодії особи з бар'єрами середовища. Статті 14, 17, 19, 25 і 26 КПОІ сформулювали правові гарантії недискримінації, автономії особи та заборони примусових заходів у сфері психічного здоров'я.

Нормативну еволюцію поняття «психічне здоров'я» підтримали і науковці. Так, з доктринальної точки зору існують різні точки зору щодо розуміння «психічного здоров'я» та «право на психічне здоров'я». Так, спираючись на системний огляд найбільш поширених концептуальних моделей, М.В. Фомич формулює розгорнуте визначення психічного здоров'я як фундаменту повноцінного розвитку особистості. На думку науковця, психічне здоров'я не обмежується лише відсутністю психопатологій, а охоплює сукупність таких характеристик суб'єкта, як активність, здатність до саморегуляції поведінки та діяльності, цілеспрямованість, креативність, критичність мислення та відповідальність за подолання життєвих труднощів. Саме з цієї позиції, психічне здоров'я трактується як передумова гармонійної взаємодії з навколишнім середовищем та особистісного зростання [5, с. 107]. На нашу думку, такий підхід не лише розширює змістовні межі поняття психічного здоров'я, а й дозволяє розглядати його як цілісну платформу для подальшого доктринального осмислення права на психічне здоров'я, яке має охоплювати широкий спектр умов і гарантій, необхідних для розвитку особистості та її стійкого функціонування у соціумі.

Інший підхід пропонує К.В. Роєнко, акцентуючи увагу на категорії психологічного благополуччя як інтегрального показника життєвої задоволеності, домінування позитивних емоцій і почуттів, а також здатності індивіда до конструювання гармонійних відносин із соціальним

середовищем. Вчена вважає психологічне благополуччя ключовим індикатором самоактуалізації та основою побудови щасливого життєвого шляху особистості [6, с. 60]. Аналізуючи даний підхід, варто зазначити, що він фактично розширює зміст психічного здоров'я, наголошуючи на його тісному зв'язку з якістю життя та суб'єктивними вимірами розвитку людини.

З урахуванням сучасних умов суспільного життя, що характеризуються зростанням рівня ризиків і загроз (зокрема в Україні), О.Л. Корольчук пропонує розглядати психічне здоров'я як стан благополуччя, необхідний для реалізації людиною власного потенціалу, здатності долати стреси та виклики, продуктивно працювати й повноцінно функціонувати в суспільстві [7, с. 98].

У юридичній доктрині найбільш концептуалізоване розуміння психічного здоров'я сформульоване Р.О. Стефанчуком, який пропонує тлумачити його як складову загального здоров'я фізичної особи. Науковець акцентує увагу на цілісності й узгодженості психічних функцій, що забезпечують не лише суб'єктивне відчуття внутрішнього комфорту, а й здатність діяти цілеспрямовано, свідомо та адекватно. Особливої значущості набуває його критичний підхід щодо терміна «благополуччя», який, на його думку, є надмірно оціночним і неприйнятним для точного юридичного визначення змісту психічного здоров'я [8, с. 331]. Водночас така критика поняття «благополуччя» не заперечує багатовимірності психічного здоров'я, а спрямована на його нормативне уточнення, що дозволяє уникнути небажаної розмитості правозастосування. Позиція Р.О. Стефанчука фактично орієнтує юридичну науку на пошук більш об'єктивних, вимірюваних та верифікованих критеріїв оцінки психічного стану особи, які можуть бути включені до міжнародних і національних стандартів прав людини. Такий підхід посилює зв'язок між психічним здоров'ям та правовою визначеністю, підкреслюючи необхідність формування чітких гарантій, що забезпечують як стабільність психічних функцій, так і здатність особи до автономної, відповідальної поведінки в соціальному середовищі.

Тому концептуалізація психічного здоров'я як елементу правового статусу людини дозволяє розглядати його не лише крізь призму медичного втручання, а й як об'єкт комплексного захисту, що включає превентивні, соціальні, інформаційні та правозахисні механізми. Таким чином, науковий аналіз терміну «психічне здоров'я» відкриває можливості для подальшої інтеграції психіч-

ного здоров'я у сферу міжнародного права прав людини, де його зміст дедалі більше охоплює проблематику недискримінації, доступності послуг, ефективного середовища проживання та забезпечення гідних умов життя.

Зміст права на психічне здоров'я можемо визначити як гарантовану міжнародним та національним правом можливість кожної особи перебувати у стані психічної цілісності та функціональної узгодженості психічних процесів, що забезпечують внутрішнє відчуття психічної стабільності, здатність до цілеспрямованої, усвідомленої та адекватної поведінки, а також умови для особистісного розвитку, саморегуляції та гармонійної взаємодії із соціальним і природним середовищем.

Зміст цього права включає:

– негативний аспект – свободу від психічних розладів, насильницьких чи дискримінаційних втручань у психічну сферу, від умов життя, які становлять загрозу для психічного розвитку особистості;

– позитивний аспект – забезпечення державою соціальних, психологічних, медичних, інформаційних і середовищних чинників, що сприяють розвитку активності, саморегуляції, здатності до подолання стресу, креативності, критичного мислення та цілісного функціонування особистості;

Таким чином, право на психічне здоров'я постає не лише як гарантія медичної чи психіатричної безпеки, а як комплексне право, що охоплює функціональний, емоційний, соціальний виміри буття людини та забезпечує повноцінну участь особи в суспільному житті. Відповідно благополуччя як показник психічного здоров'я включає автономію та відповідальність за власні рішення, відчуття компетентності та особистісної спроможності, належність до спільноти й здатність до плідної соціальної взаємодії, підтримку позитивних міжособистісних відносин, постійне особистісне зростання, наявність життєвого сенсу, прийняття власної унікальності, а також уміння проживати повний спектр емоцій і проявляти їх адекватним чином, що разом формує інтегральний показник психічної стійкості та внутрішньої рівноваги [9].

Сучасний етап розвитку суспільства безпосередньо впливає на еволюцію змісту права на психічне здоров'я, оскільки глобальні трансформації – цифровізація, інтенсивне інформаційне навантаження, збройні конфлікти, міграційні процеси, погіршення соціально-економічної стабільності, зміна моделей комунікації та зростання рівня стресогенності середовища – формують

нові ризики та потребують перегляду традиційних підходів до розуміння меж і гарантій цього права. У таких умовах психічне здоров'я виходить за рамки медичної сфери та постає як комплексне правове благо. Це обумовлює інституційне розширення змісту права на психічне здоров'я та вимагає від держави формування нових механізмів публічної політики для ефективного реагування на виклики сучасності.

Право на психічне здоров'я перебуває у тісному концептуальному зв'язку з низкою суміжних правових категорій, що формують його зміст і визначають межі його реалізації в публічно-правовій площині. Насамперед воно корелює з правом на охорону здоров'я, у межах якого психічне здоров'я виступає специфічним, але інтегрованим компонентом, що потребує окремих нормативних механізмів забезпечення та захисту. Його зміст неможливо осмислити поза категорією честі та гідності людини, яка визначає абсолютні межі допустимого втручання у психічний стан особи та слугує аксіологічним орієнтиром для державної політики у цій сфері. Не менш значущим є взаємозв'язок із правом на приватність, оскільки психічне здоров'я передбачає не лише медичний, а й особистісний вимір, що охоплює інформовану згоду, захист персональних даних і свободу від непропорційного примусу.

Поряд із цим право на психічне здоров'я розвивається у зв'язку з правом на соціальний захист, оскільки ефективна реалізація психічного добробуту неможлива без доступу до соціальних і реабілітаційних послуг, що забезпечують відновлення та підтримку функціонування особи. Важливим є й зв'язок із правом на належні умови життя та безпечне довкілля, адже рівень стресогенності соціального середовища, наслідки воєнних дій та економічної нестабільності формують психологічні ризики, які держава зобов'язана нейтралізувати у межах публічної політики. У трудовій сфері право на психічне здоров'я опосередковано реалізується через право на безпечні та гідні умови праці, що включає запобігання професійному вигоранню, забезпечення психологічної безпеки працівників і недопущення дискримінації осіб із психічними розладами.

У своїй сукупності наведені категорії утворюють багатовимірне концептуальне поле, у межах якого право на психічне здоров'я набуває комплексного, міждисциплінарного й водночас публічно-правового змісту, що відображає його сучасну еволюцію та інтеграцію в систему фундаментальних прав людини.

Висновки. Отже як висновок, можна стверджувати, що розширене розуміння права на психічне здоров'я стало закономірним результатом глибоких суспільних трансформацій, таких як глобальні комунікативні зміни, цифровізація суспільних відносин, карантинні обмеження, підвищення рівня стресогенності середовища, поширення масштабів збройних конфліктів, а також усвідомлення психічного здоров'я як ключового елемента честі та гідності людини. Сукупність цих факторів вивела дане право за межі суто медичної або біологічної характеристики, перетворивши його на багатовимірну публічно-правову категорію.

Із даного права випливають як активні права особи – право на доступ до якісних послуг, на поінформовану згоду, на недискримінаційне ставлення, на повагу до приватності, на захист від примусових заходів, – так і кореспондувальні обов'язки держави забезпечити інституційну інфраструктуру, здійснювати нагляд, формувати профілактичні політики, створювати умови для психологічної підтримки, а також забезпечувати

ефективні юридичні механізми оскарження та контролю будь-яких втручань у психічну сферу. При цьому суб'єктами реалізації даного права виступають як окремі індивіди, так і колективи, що перебувають у вразливих умовах, а суб'єктами обов'язку – держава, її органи, посадові особи та, у певних випадках, недержавні інституції, які виконують публічні функції.

Межі права на психічне здоров'я формуються через баланс індивідуальної свободи особи та публічного інтересу і передбачають, що жодне втручання держави не може виходити за межі легітимної мети, бути непропорційним або надмірно обтяжливим, тоді як сама держава не зобов'язана гарантувати абсолютний результат, а лише створити умови для максимально можливого психологічного благополуччя. Визначені межі, у поєднанні з підкресленою багатовимірністю цього права, засвідчують його сучасну доктринальну еволюцію та перетворення на один із ключових індикаторів реального стану правової системи, якості публічної політики та ступеня поваги до суспільства та особистості.

Список літератури:

1. Здоров'я. Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Здоров%27я>
2. Оверчук В.А. Детермінанти психологічного благополуччя особистості. Особистісні та ситуативні детермінанти благополуччя особистості в сучасних умовах життєдіяльності: *кол. монографія*. URL: <https://jmonographs.donnu.edu.ua/article/view/14212>
3. Comprehensive Mental Health Action Plan 2013-2030. URL: <https://iris.who.int/server/api/core/bitstreams/69921758-6229-49ba-bd3d-c24736e35829/content>
4. Конвенція про права осіб з інвалідністю від 13.12.2006 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text
5. Фомич М.В. Теоретичні концепції психічного здоров'я особистості в психологічній науці. *Вісник Національного університету оборони України*. 2018. № 1 (49). С. 103-109.
6. Роєнко К.В. Психологічне благополуччя як показник самоактуалізації особистості. *Актуальні проблеми психології в закладах освіти*. 2019. № 9. С. 54-61.
7. Корольчук О.Л. Охорона психічного здоров'я в умовах ведення АТО. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 18. С. 96-102.
8. Стефанчук Р.О. Особисті немайнові права фізичних осіб (поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту): *монографія* / відп. ред. Я.М. Шевченко. Київ: КНТ, 2007. 626
9. Психічний добробут і психічне здоров'я: чи тотожні ці поняття і як вони взаємопов'язані. URL: <https://moz.gov.ua/uk/psihichnij-dobrobut-i-psihichne-zdorov'ja-chi-totozhni-ci-ponjattja-i-jak-voni-vzajemov'jazani>

Fasii A. V. THE CONTENT OF THE RIGHT TO MENTAL HEALTH IN CONTEMPORARY INTERNATIONAL LAW

The article is devoted to a comprehensive analysis of the content of the right to mental health in the context of modern international law. The study reveals doctrinal approaches to conceptualizing mental health as a multidimensional phenomenon encompassing not only the absence of mental disorders but also a state of emotional, cognitive, and social well-being. Key international legal instruments shaping the content of this right are examined. Particular attention is paid to defining the substantive elements of the right to mental health and characterizing its positive and negative obligations. Emphasis is placed on the duty of the state to create an enabling environment, ensure the accessibility and quality of psychiatric and psychological care, and prevent discrimination and interferences that violate human dignity.

The interrelation between the right to mental health and fundamental human rights – such as the right to health care, privacy, honor and dignity – is explored, as these rights determine the axiological and legal boundaries of permissible intervention in a person's mental sphere. It is substantiated that the realization of this right is intrinsically linked to the right to social protection, adequate living conditions, and a safe environment, since social risks, economic instability, and armed conflicts shape the broader context of mental well-being. Additionally, the article highlights the connection between this right and labor guarantees, which include psychological safety, prevention of professional burnout, and the prohibition of discrimination against persons with mental disorders.

In analyzing the content of the right to mental health under international law, a set of general scientific and special legal methods was applied to ensure the systematic and comprehensive nature of the research. The dialectical method was used to trace the evolution of the right to mental health; the formal-legal method – to examine international instruments and define the normative structure of this right; and the systemic-structural method – to reveal its internal components. Methods of analysis and synthesis were employed to study doctrinal approaches to defining «mental health» and the «right to mental health».

The theoretical significance of the study lies in formulating an updated approach to defining the content of the right to mental health in light of contemporary international standards and interdisciplinary scientific insights. The practical significance lies in the potential application of the results for developing strategies to protect mental health and improving mechanisms for the realization of the rights of persons with mental disorders – an especially urgent task in the context of wartime and post-war transformations.

Keywords: *right to mental health, right to health care, mental well-being, international standards, human rights, mental health protection, medical law.*

Дата першого надходження статті до видання: 15.04.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.05.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.05.2026